

Read Online

Nicholai Studies, Vol. III, No. 5 (2023): 113–152.

DOI: <https://doi.org/10.58199/nicholaistudies/ns.2023.3.5.113-152>

UDC: 271.222(497.11)-722.52-36:929 Николај Велимировић, свети

Received: November 1st, 2022. Corrected: November 29th, 2022. Accepted: December 22nd, 2022.

The Life of Nicholai Velimirovich

Ljupka Katana

Faculty of Political Sciences at the University of Belgrade

✉ lj.katana@gmail.com

Abstract: Political Science, axiology, and history are united through the life and works of Nicholai Velimirovich. Bishop Nicholai moves from the rational to the empirical instance and overcomes the limitations of the causal in the understanding of man's meaning on earth. For him, as for many spiritual individuals, life on earth is temporary and limited. Velimirovich broke through the boundaries of the acausal and penetrated the spiritual orbit, which he easily interprets with a secular vocabulary.

Bishop Nicholai spent his life as a monk and Bishop (in the period from 1909–1956) at the geographical crossing between East and West. The period between monasticism (1909–1920) was the period of his fruitful oratory (1910–1912) and then political and agitation practice (1912–1918). After the diplomatic and humanitarian missions in the Anglo-American countries during the Great War, Velimirovich has ordained a Bishop, first of Žiča (1919–1920), then of Ohrid and Ohrid-Bitola (1920/21–1936), and again of Žiča (1936–1956).

The curriculum vitae attached here was written based on the literature of previous authors and the author's separate research in Anglo-American countries and the Republic of Serbia. The analyzes and results of this paper, as well as the diagram attached, should contribute to assembling the entire picture of Nicholai Velimirovich's life and as such represents an addition to existing scientific knowledge about the Serbian Bishop, all-Orthodox, and the world.

Key words: Nicholai Velimirovich, Bishop, the life of Nicholai Velimirovich, studies.

Живот Николаја Велимировића

Љупка Катана

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

✉ lj.katana@gmail.com

Апстракт: Политикологија, аксиологија, историја (и софија) сједињавају се кроз живот и дела Николаја Велимировића. Владика Николај се током живота креће од рационалне преко емпиријске инстанце и превазилази ограничености каузалног у схватању човековог смисла на земљи. За њега је, као и за многе духовне појединце живот на земљи привремен, ововремен, ограничен. Велимировић је пробио границе акаузалног и продро у духовну орбиту коју лако тумачи световним речником.

Монашки и владичански живот (у периоду од 1909–1956), Владика Николај проводи на географском прелазу између Истока и Запада. Период између монашења и епископске хиротоније (1909–1920), био је период његове плодноне беседничке (1910–1912) потом и политичке и агитационе (1912–1918) праксе. Након дипломатских и хуманитарних мисија у англоамеричким државама током Великог рата уследило је хиротонисање Велимировића у Епископа, најпре жичког (1919–1920), а потом избор за охридског и охридско-битољског (1920/21–1936), па поново жичког (1936–1956).

Овде приложени животопис написан је на основу литературе и истраживања претходних аутора и засебних истраживања ауторке у англоамеричким државама и у Републици Србији. Анализе и резултати овог рада, као и приложени дијаграм треба да допринесу склапању целокупне слике живота Николаја Велимировића и као такви представљају додатак постојећим научним сазнањима о српском Епископу, свеправославном и светском.

Кључне речи: Николај Велимировић, Епископ, Живот Николаја Велимировића, студије.

Приказ живота Николаја Велимировића

Добро наслеђе

Николај Велимировић рођен је 23.12.1880. године по старом или 5.1.1881.¹ по новом календару,² у Лелићу покрај Ваљева у тадашњој кнежевини Србији,³ као најстарији од деветоро деце.⁴ Сам Велимировић у својој биографији пред упис на докторске студије у Берну, навео је да се родио на Бадњи дан (Фон Аркс 2007, 7).

Преци Николаја Велимировића су из Херцеговине, дошли преко Сребренице из села Осат у ваљевски крај и Лелић. С друге стране постоје тврдње да је преко оца Николај Велимировић пореклом из Црне Горе (М. Велимировић, интервју, 2020).⁵ Сличан податак налази се и у *Енциклопедији Православља* у којој Атанасије Т. Ракита пише да Вла-

¹ Аутор Урс фон Аркс узима за датум Велимировићевог рођења 4. јануар 1881. године будући да се године између 1800. и 1900. рачунају са 12, а не са 13 дана разлике према старом јулијанском календару (више: Фон Аркс 2007, 7).

² Све до 1919. године важио је стари календар. 28.01.1919. године, објављен је у Закону Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, чл. 53), о изједначавању новог и старог календара.

³ Србија је била најпре кнежевина (од 1882. године, Краљевина), потом од 1919. године — Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

⁴ Владика Николај је рођен у задрузи од преко тридесет чланова у породици. Била је то „јака и веома угледна кућа са великим имањем и капиталом“ (Јанковић 2002, 2).

⁵ Податак се помиње у документарном филму српског режисера Младена Велимировића чија је породица пореклом из Црне Горе. Село Загарач налази се између Подгорице и Цетиња, Катунска нахија у Црној Гори. У његовом филму о прецима фамилије Велимировића, између осталог, помиње се да је племе Велимировић потекло из овог села. Један од предака са породицом емигрирао је најпре у Босну. Од тог претка потиче породица Николаја Велимировића. Ова породица се крајем 18. века из села Осат у Босни преселила у Лелић крај Ваљева иако не под тим презименом. Види филм: Младен Велимировић, *Загарач, село мојих њедака*; разговор: Младен Велимировић, 12. октобар 2020. г.

дика Николај по оцу води источно-босанско порекло, а још даље, из Црне Горе (више: Калезић 2002, 1322).

Сходно томе, уз наведене референце и уз дозу опреза може се рећи следеће: могуће је да су преци Владике Николаја Велимировића потекли из Црне Горе. Уколико је тако, преци су емигрирали најпре у Херцеговину а потом у Лелић, где су се населили годинама пре његовог рођења.⁶ Међутим, под презименом Велимировић они су се настанили тек у ваљевском крају.

Детињство

Више аутора писало је о детињству и о животу Николаја Велимировића.⁷ Отац Владике, Драгомир, како пише Јанковић, био је ретко писмени сељак у околини Ваљева. Николај је, судећи према каснијим његовим списима, поштовао своје родитеље. Уопштено говорећи, Владика је поштовао старије људе и хијерархију кроз заступање послушности. Посебно је био привржен мајци Катарини.⁸

Отац је контролисао област где су живели и морао је да користи извесно дипломатско умеће како би спречио могу-

⁶ Потомци Велимировића потичу од Антонија Јовановића од којег су потекла три сина — Велимир, Симо и Радосав, од којих су потом настале породице: Велимировићи, Симићи и Радосављевићи. Заселак у којем су се они настанили становници Лелића интерно зову Бошњаци (разговор: Јеромонах Герасим (Девић), вођен 15. децембра 2020. г., манастир Лелић).

⁷ О Николају Велимировићу писали су редом следећи аутори: Најдановић 1975; Радосављевић 1986; Биговић 1993, 1998; Вуковић 1996; Хепел 2001; Нерпел 2003; Јанковић 2002; Фон Аркс 2007; Добријевић 2007; Лубардић 2015; Радосављевић 2019. Поред поменутих аутора, о Н. Велимировићу писано је у енциклопедији: *Енциклопедији Православља* — Калезић 2002; у речнику: *Српски биографски речник*, књига 2 — Попов 2006. године и другде. Поред домаће литературе, америчка и британска периодика као и западни архиви чувају богату базу података о српском Владици.

⁸ Мајка је имала значајан утицај на младог Велимировића. Према његовој жељи замонашена је са именом Екатарина 1943. године (Колџић 2008, 56; Радосављевић 2019, 43–48).

ће сукобе. То је могло да утиче на Николаја да поред могуће политичности која се провлачила кроз породицу, развија и добру комуникацију.⁹ Он је од детињства морао да има неку врсту умећа у балансирању са људима кроз дипломатичност, чиме је реч и о добром генетском наслеђу.¹⁰ С друге стране мајка Катарина имала је јасноћу говора и бистрину до краја свог живота (Колџић 2008, 57) које је наследио и будући Епископ.

За време боравка на Западу Владика Николај се неретко присећа свог родног места.¹¹ Везано за то, Николај је у списима писаним током Првог светског рата¹² појаснио свој однос према пореклу и према балканском наслеђу коју носи од детињства, где истиче више различитих места развитка своје личности:

„Ја сам рођен у Северној Србији, у граду, који је играо знатну улогу у нашој савременој историји. Али вам кажем, да није Ваљево, моје родно место, пробудило у мени моју српску душу, већ Прилеп, Скопље и Охрид, места где је некад вејао наш дух и цветале наше врлине из старина... Северна Србија у нашем средњем веку била је више део нашег тела него наше душе...“ (Велимировић 2016г, 645).

⁹ Већина чланова породице Велимировић поседовала је дар реторике и дипломатичности. Неки су кренули његовим путем (синовац Јован постао је епископ), други су стремили другачијим делатностима (други синовац Тиосав, био је новинар, правник и судија).

¹⁰ Породица Велимировића морала је да развија вештину међуљудског балансирања и сналажења (разговор, јеромонах Герасим (Девих), вођен 1. августа 2020. г., манастир Лелић).

¹¹ Лелић је за Велимировића темељ каснијег развијања личности и боравка у другим земљама. Пред крај живота аутори пишу да је Николај тражио парче родне земље свог краја у коју није могао више да се врати након емиграције у послератном периоду.

¹² Оно што се да закључити из списа Владике Николаја јесте да је он из своје породице утемељио не само васпитање већ и родољубље и патриотизам у изворним облицима. На овакав закључак наводе идеали које Владика истиче у својим каснијим говорима и књигама.

Значај првобитног породичног окружења у животу Велимировића може се увидети и на основу молитве по свему аутобиографске, написане за време Другог светског рата.¹³ Речи ове поеме уједно сведоче о првим значајним моментима српског Владике а које су га определиле у даљем животу према породици, заједништву, окренутости Богу, роду, народу (више: Велимировић 2016д, 417).

Николај Велимировић је често оболевао у младости.¹⁴ Међутим и поред физичке слабости, снага духовности развијана од детињства, испољена путем источне хришћанске вере битна је одредница свих његових каснијих активности. У том смислу Велимировић хришћанске вредности тумачи кроз мисао и дело, теорију и праксу и посматра их као духовни простор човека: „изнад Истока и Запада.“ У овом смислу Владика Николај настоји да укаже да не постоје крајности као такве осим оних које човек сам ствара.

Велимировић се током одлазака у англоамеричке државе присећа свог детињства кроз сегменте. Владика указује да „живот није ништа друго до помешани ватра и вода заједно у истом суду“ (Велимировић 2016ђ, 801), те да човек од младости треба да научи да живи у свету различитости кроз разумевање њихове суштине.

Младост

Школовање (1892–1902)

О наставку школовања Николе Велимировића као јединог ђака из околине Ваљева који је добио ту могућност и о дару

¹³ Николај током дана заробљеништва пише о сећању на заједничке молитве „под ведрим небом“ у Лелићу („Молитва сужња у тамници“).

¹⁴ Неколико пута Николај је током детињства избегао сигурну смрт: у реци Градцу током сусрета његове мајке са хајдуцима, потом од болести тзв. шкрофула за време факултетских дана као и од дизентерије након повратка из Русије.

говорништва који је будући епископ такође су писали наведени аутори.

Школа у околини Ваљева била је смештена у оквиру манастира Ђелије. Таленте и интелигенцију Велимировића међу првима је приметио учитељ Михаило Ступаревић. По његовом савету Николај уписује гимназију у Ваљеву, 1892. године (Јанковић 2002, 3–4).

У време гимназијских дана уочена је аутентична личност Велимировића док се на крају школовања и на факултету знало за његов изванредан дар говорништва. Како је истицано, био је рођен нови православац златног говора због чега је између осталог добио следеће описе: *Нови Златоуст* (Радосављевић 1986, 14), или *Нови Хризостом* (Фон Аркс 2007, 7), или *Друји Исаија* (Добријевић 2007, 28). Свакако овај свој дар Владика Николај је усавршавао посебно током гимназијских дана (видети: Чаировић и Тодоровић 2019, 178).

Потребно је споменути и почетну жељу Владике Николаја по питању избора факултетских студија. Након завршених шест разреда гимназије Никола Велимировић је одлучио да настави образовање на београдској Војној академији. Бива одбијен са образложењем да нема довољну физичку снагу за војску (Калезић 2002, 1322). Након добијања одбијенице Николај уписује стару Богословију. Последња класа била је окупуљена у време ректора Стевана Веселиновића, како пише Јанковић, те се достојно одужила и Цркви и држави дајући једне од најбољих црквених јерарха који су преко педесет година служили обема (Јанковић 2002, 5). Ипак, за време школовања, у тежим условима и без новца, Николај добија болест шкрофула¹⁵ (туберкулозе лимфних чворова на врату) од које се лечио све до школовања у Швајцарској.

Сродну професију у смислу јаког организационог устројства проналази у организацији Цркве.¹⁶ Чини се да је касни-

¹⁵ Више: Јанковић 2002, 5.

¹⁶ Будући да Црква као чврста организациона целина поседује слично устројство као војска а војска се не бави дипломатијом већ је једна од извршних власти у заштити државе, Црква мора да балансира, између оста-

ји избор Велимировића да стекне образовање за свештеника Српске Цркве био сродан првобитној жељи за служби у војсци. Заправо Николај је сјединио ове две улоге током ратова (1912–1918/19). У Балканским ратовима и на почетку Првог светског Владика је служио као војни свештеник.

Велимировић довршава студије 1902. године те почиње са учитељским радом у селима Лесковице и Драчић надомак Ваљева. Исте године опроштајним говором на магури професори и колеге увиђају његов говорнички дар. Његова интерпретација вере није била класична, истоветна и понављана. У ово време постао је видљив дар говорништва будућег Владике због чега су га, између осталог, споменути аутори истакли као Новог Златоустог. Убеђење и патриотизам посебно касније испољени у раду за српску државу довели су Николаја до још једне животне улоге, једног од дипломата Краљевине Србије током Првог светског рата.

Познато је да је Владика Николаја од младости привлачила школа и свеобухватност више теоријских наука као што је и он својим интелектом привлачио појединце тадашње српске интелектуалне и црквене елите. Међу првима који је запазио његову ученост и дар говорништва¹⁷ био је утицајни прота Алекса Илић, у то време умировљен. Позвао га је да са њим сарађује на писању за лист који је тада уређивао.¹⁸

Николај је у ово време сарађивао и са другим световним и црквеним листовима Стога, прота је, гледајући аутентичну даровитост младог Николе, увидео да ће он бити један од будућих предводника српске Цркве у наступајућем времену. Илић је записао да је Краљ Петар I Карађор-

лог и са влашћу и са онима који су на власти, да сарађује са њима па и са онима са којима се не слаже, а ради добробити народа (разговор, јеромонах Герасим (Девић), вођен 1. августа 2020. г., манастир Лелић).

¹⁷ Владика Николај је написао и позоришну драму приказану у ваљевском позоришту, која је изгубљена током ратова за ослобођење државе.

¹⁸ Прота Алекса Илић (1842–1920) није био задовољан тадашњом јерархијом па је почео да уређује и издаје лист *Хришћански весник*. Имао је утицај на младог Велимировића почевши од гимназијских дана.

Ђевић тражио да му се укаже на добре ученике који би били веродостојне будуће владике¹⁹ и који ће водити Цркву и представљати државу и на тај начин. Овај ранији наговештај српског Краља био је испуњен иступањем Николаја Велимировића у јавност Србије.

Учитељ (1902–1904)

Први посао након факултета и завршене матуре био је посао учитеља у Драчићу, засеоку јужног Ваљева. Није познато много о овој служби осим о пријатељству са свештеником Стеваном Поповићем (Јанковић 2002, 7). Од 1904. радио је као учитељ у селу Доње Лесковице.

Почетак рада у настави Велимировић је наставио каснијим послом наставника приправника Богословије „Свети Сава“ у Београду. Као учитељ у околини Ваљева, Никола се припремао за упис на докторске студије. У овом периоду Велимировић почиње да истражује додатну литературу, непредвиђену наставним планом и програмом.²⁰

Студије (1905–1909)

Након добијања подршке и препоруке митрополита Српске Цркве, Димитрија (1846–1930)²¹ и Краља Петра I Карађорђевића (1844–1921), постаје стипендиста Министарства за веру и просвету те одлази на даље школовање.

Велимировићу је најпре било понуђено да као и већина других Срба богослова настави своје школовање у Русији.

¹⁹ „Спремамо се за велику државу Југославију. Хоћу да пошаљем на школовање људе који ће да буду владике у новој држави. Распитај се која би те деца била.“ Прота Илић одговорио је: „Једног бих ти одмах могао рећи: Никола Велимировић“ (више видети у: Илић 1931; Јанковић 2002).

²⁰ До средине својих двадесетих година Владика Николај је прочитао многобројна дела великих генија: Његоша, Достојевског, Пушкина и Толстоја, Шекспира и Гетеа, али и Ничеа, Маркса, Игоа, Волтера (Јанковић 2002, 18).

²¹ Димитрије (Павловић) био је потоњи српски патријарх, почевши од 1920. године када је обновљена Српска Патријаршија.

Како тврди Јанковић отац Николај је тражио Универзитет у Европи кроз увиђање да богослови школовани на Истоку тог периода нису доносили плодноне резултате (Јанковић 2002, 9). Николај потом добија стипендију за студије на Теолошком факултету на Старокатоличком универзитету у Берну, у Швајцарској, 1904. године. Овај факултет био је прилагођен и православним ђацима.²²

Никола Велимировић није био једини српски студент на Западу.²³ Такође Велимировић није једини од Срба који је дошао на студије у Берн.²⁴

У овом периоду интересовање Велимировића иде ка знањима западних научника, писаца и филозофа за чијим резултатима он трага како би стекао увиде и у њихове анализе. Ова истраживања су му дала бројна сазнања и дубину у промишљању историје али и поткрепљеност хришћанског искуства. На тај начин Николај је стекао ширу слику живота и света коју додатно пореди са сазнањима Источне хришћанске Цркве.

Будући да је пут ка великом сазнању условљен (и) отвореношћу ума, поред наведеног млади Велимировић у ово време проучава метафизику, философију, религију и различите приступе. Додатно, Николај трага за писцима, научницима и филозофима Истока те проучава дела Достојевског и индијских мислилаца, упознаје представнике ових нација и проучава историју Чешке, Јерменије и других. Управо овакав приступ научном сазнању довео је будућег епископа до

²² Студије на Факултету католичке теологије су почеле 23.11.1874. године када је пет професора и девет студената кренуло са наставом (више види: Зутер и др. 2019, 93). Назив Старокатоличка црква односи се на групу самосталних католичких цркава које нису под јурисдикцијом римског папе (Јанковић 2002, 7).

²³ Чеда Марјановић био је први а након њих, многи студенти наставили су њиховим стопама (Јанковић 2002, 8).

²⁴ Први Србин на студијама у Берну био је Радослав фон Радић (Radoslav von Radić, 1857–1907) који није био уписан на овај факултет формалним путем. Он је добио лиценцијат (почасни докторат) који је једино додељиван у то време.

утемељења сазнања о филокалијском приступу другим људима на којем он темељи свој лични приступ свету.

Увид о запажањима Велимировића током боравака у Србији и Енглеској у време студија произлази из преписке коју је Николај дуго водио са ментором Едуардом Херцогом (Eduard Herzog, 1841–1924), професором и епископом²⁵ који је предавао Нови Завет у то време;²⁶ у њиховој преписци може се уочити велико међусобно поштовање.²⁷

Током студија Никола Велимировић борави по први пут у Лондону о чему сведочи његово писмо које је 3. маја 1909. године послато декану Филозофског факултета у Берну, Едварду Милеру Хесу, у ком Велимировић пише како је након докторског испита у Берну наставио у Лондон као и да је „један семестар посећивао велику библиотеку Британског музеја и припремао се за испит на историјско-филозофској групи“ (Akten der Philosophischen Fakultät, Staatsarchiv Bern, BB III, b 1299; уп. Фон Аркс 2007, 13). У прилогу овог писма приложио је списак предавања које је посећивао приликом боравка у Халеу као и током студија у Берну који су били услови за пријаву другог доктората. Према списку предмета из универзитетског протокола главни предмет ових студија била је светска историја.²⁸

²⁵ Едвард Херцог био је свештеник Старокатоличке црквене општине Олтен који је од 1876. године рукоположен за првог бискупа Старокатоличке швајцарске цркве. Служио је у временском периоду од 48 година. Био је професор Универзитета у Берну (више: Зутер и др. 2019, 19).

²⁶ Сачуване копије преписке Херцога и Велимировића налазе се у архиви бискупије старокатоличке цркве у Берну (= ВАВе). Херцог је писао дневник и белешке сачуване у истом (од 1896–1923) које сведоче о томе (видети: Фон Аркс 2007, 12).

²⁷ Професор Херцог је тражио од свог докторанда да препоручи нове српске студенте који би могли да наставе студије на истом факултету, посебно уколико Источна Црква настави да им шаље, тако надарене — „изузетне синове“ какав је био он на њиховом факултету (видети писмо Е. Херцога Николају Велимировићу, док је боравио у Лондону, из јануара 1909. г., Фон Аркс, 12, 14–17).

²⁸ Споредни предмети били су: историја филозофије, те француски језик и књижевност. Наведени главни предмет — светска историја — Никола је

Овим се заправо даје одговор на питање како је Велимировић могао да одбрани докторат из области историје будући да није студирао историју већ филозофију и теологију. Велимировић је наине у време боравка на студијама посећивао и друга предавања на оба факултета (у Немачкој и у Швајцарској) те слушао и историјске предмете, посебно светску историју како би стекао услов да пријави и одбрани дисертацију о историји Боке Которске.

Монах (1909)

Године 1909. и након довршених студија Никола се вратио у Србију. Јанковић пише да је стигао из Берна у Београд 8. јуна 1909. године са дипломама доктора наука два позната европска факултета, као теолог и филозоф и са знањем главних европских језика. Међутим, српска јавност је показала неповерење према знању стеченом у Европи, те пронашла да Никола Велимировић није имао довршене разреде гимназије. Сходно томе, исте 1909. године у којој је по други пут докторирао, Николај похађа два завршна разреда Друге београдске гимназије како би одбранио матурски испит (Јанковић 2002, 9–10).²⁹

У овом периоду Никола Велимировић по други пут оболева од дизентерије. Након оздрављења Велимировић приступа манастиру Раковица у Београду те након два месеца

слушао на универзитету у Халеу код професора Јохана Вилхем Ротштајна и Емил Кауча. С друге стране у Берну је слушао исти предмет код Филипа Вокера, док је историју филозофије слушао опет у Халеу код Ханса Фајхингера, Херман Ебингхауса и Госвин Карл Уфуса, те опет у Берну за исти предмет код Лудвиг Штајна, Карла Прехтера и Алберта Леклера. Француски језик и књижевност учио је код Ежена Мишоа (Staatsarchiv Bern, BB III, b 773–776; Фон Аркс 2007, 13). Током летњег семестра 1909. године слушао је предавања о енглеској синтакси код професора Едварда Милера Хеса. За предавања теологије у Берну нема података (Фон Аркс 2007).

²⁹ Остало је забележено да је приликом његовог излагања о Христу пред матуру наставничка комисија била толико „запањена“ реториком и знањем да се нису усуђивали да даље постављају питања (Анђелковић 2003, 124).

боравка бива замонашен, 17. децембра 1909. године. Већ 19. децембра рукоположен је чином јерођаконa, док је 20. децембра исте године постављен за јеромонаха Српске Цркве.³⁰ По монашењу добија име Николај.

О значају овог периода у животу Велимировића односно преласка у духовно мисионарство, пише А. Т. Ракита. Аутор истиче поделу живота Владике Николаја у две значајне и битно другачије фазе: фазу студија на Западу, где описује Николаја као младог човека жељног знања и другу фазу која почиње од преласка Велимировића у чин монаха и јеромонаха (уп. Калезић 2002, 1322).

Како је раније споменуто, челници Цркве и државе су и пре монашења полагали наде у Велимировића што се касније показало успешним предвиђањем посебно у времену ратова за ослобођење државе (1912–1918). Као јеромонах, Николај убрзо почиње да држи своје беседе пред омладином у Београду.³¹

Други изазов у погледу студија за Владику Николаја долази је изнова од стране појединаца из сопствене државе. Иако врло образован посебно за временски период о којем је реч, како пише Јанковић, врата у сопственој држави за њега „нису била широм отворена.“ Дочекала га је недостојна ситуација по питању погледа на завршене студије. Будући да је био постављен за суплента београдске Богословије „Свети Сава“, тражено је од Николаја да као европски ђак приближи више православној вери кроз студирање у Русији (Јанковић 2002, 10–11). Неповерење у веродостој-

³⁰ „Др Никола Велимировић примио је 17. децембра монашки чин у манастиру Раковица и добио име Николај. У недељу, 20. текућег месеца, рукоположен је већ и за јеромонаха...“ (детаљније видети: *Хришћански весник*, 1909, 12, 926, као и *Гласник Православне Цркве*, 1909, 1, 63).

³¹ „Нека вас радује то ако ја из овог чина будем користан друштву у коме се налазим. Нека вас охрабри то, јер кад се из овог чина потиснутог давно из првих по части редова, може учинити један минимум добра, онда кудикамо ће лакше бити вама чињење добра, вама који нећете бити монaси, као ја, но професори, официри, судије, политичари, министри“ (Јанковић 2002, 24).

ност студија Велимировића потицала је пре свега због чињенице да је одбранио своје докторате у западним државама Европе (Фон Аркс 2007, 17).³²

Спознаја Русије (1910–1911)

Николај Велимировић 1910. године одлази у Русију по налогу челника тадашње Српске Цркве како би допунио стечено образовање на Духовној семинарији у Петрограду. Недуго по доласку Николај увиђа да ће изгубити време на поновљеним студијама теологије те користи тамошњи боравак да обиђе средиште земље. Приближно годину дана боравио је на тлу Русије где упознаје руске светиње и православље руског народа. У том периоду боравак написао је студију: *Религија Његошева* (1910), објављивану најпре кроз сегменте у листу *Дело*.³³

Боравак у Русији и упознавање са руским народом оставило је значајан духовни траг у Велимировићу будући да је и током каснијих година наставио да одржава везе са руским пријатељима и јерарсима (више: Протић 2016, 701–702) и на територији Северне Америке.

Трећа озбиљна болест задесила је Владику Николаја током овог боравака у Русији. Јаке зиме су вероватно утицале на већ ослабљени његов организам (Јанковић 2002, 13). Након излечења уследио је позив да се врати из Русије у Србију, маја 1911. године.

³² Аутор Урс фон Аркс као напомену, истакао је да је ово представљало значајан проблем за православце, апсолвенте западних студијских програма теологије који се понавља неретко и у данашње време.

³³ Овим делом Владика Николај је показао изузетан дар за књижевност а путем описа филозофије црногорског владике, Петра Петровића Његоша и његовог писања и песништва. На основу овог дела, Јован Скерлић, савременик Николајев и књижевни критичар (1911) писао је о Велимировићу: „Млади београдски професор богословије Николај Велимировић није мање интересантан од цетињског владике. Српска Црква није имала литераријег писца ни неортодокснијег теолога“, Скерлић 1913, 129–141).

Прве значајне беседе (1911–1912)

По повратку у Београд Велимировић почиње да ради на факултету³⁴ у Београду као наставник приправник, истичу аутори у *Биографском речнику*. Предавао је психологију, филозофију, историју, логику, стране језике (Попов 2006, 121). У њему се, пише Анђелковић, „сажело сво теолошко и научно знање Запада и Истока.“ Са групом одабраних предмета Владика је предавао и психологију (Анђелковић 2003, 125).

Током рада у настави Велимировић је приступио јавном животу, културном и политичком (Попов 2006, 121). Потом почиње да држи предавања најпре у београдској Саборној цркви, где се у тим приликама окупљала интелектуална елита престонице, омладина и остали који су желели да чују беседе младог и школованог доктора наука, монаха. У овој цркви настало је тринаест истакнутих његових излагања које је Николај касније уобличио у књигу под насловом *Беседе ѿод ѿром*.³⁵

Овим беседама, потом и књигом Николај је стекао огромну популарност, посебно пре и за време Балканских ратова. Издања књиге била су распродата. Исте године, Њ. К. В. Петар Карађорђевић поставља Велимировића за свештеника храма у Опленцу иако је задржао посао професора богословије у Београду (Попов 2006, 121).

Након прославе декаде постојања листа *Просвјета* у Сарајеву и говора, у најмању руку изазовног у времену

³⁴ Овде аутори *Речника* мисле, иако није јасно истакнуто, на стару београдску Богословију будући да је Православни богословски факултет у Београду званично почео са радом 1920. године — у склопу Универзитета у Београду.

³⁵ Ове беседе Владика Николај је сабрао у дело симболичног наслова: *Беседе ѿод ѿром*. Тематика беседа, пркоси времену у којем је живео, посебно предатној природи Србије (1912). Са насловима беседа: *О омладинском њесимизму*, *О мислима у отлегалу*, *Чија је земља* и другим Николај је доспео у видокрут јавности тадашње београдске елите али и до већег дела балканског предатног аудиторијума. На основу тога уследили су позиви да присуствује и говори на бројним догађајима и јубилејима. Неки од значајних јубилеја у том смислу били су у Сарајеву и Загребу.

стварне анексије Босне од стране Аустријанаца, речи Велимировића могу се окарактерисати као толико храбре колико и изазовне у постојећој ситуацији тензије око актуелног проблема. Владика између осталог казује овом приликом:

„Својом великом љубављу и великим срцем Срби Босанци су анектирали Србију Босни“ (Велимировић 20163, 487–488). Због ових речи Николај је ухапшен из воза по повратку из Сарајева у Београд.³⁶

Ратови (1912–1918)

У периоду између почетка Балканских ратова и првог светског сукоба Велимировић је изговарао проповеди охрабрења српском народу, касније објављене у наставку споменуте књиге беседа новим називом књиге: *Изнад њиха и смрти* (1914). Николај Велимировић је био професор београдске Богословије у време када је наступио дуготрајни ратни период.³⁷ Најпре балкански ратови, 1912. и 1913. године. Потом Велики рат који је касније трагедијом човечанства прерастао у Први у низу од два светска. У овим ратовима, у годинама од 1912–1918/19. Николај узима активно учешће.

Балкански ратови донели су потребу за војним свештеницима који ће војницима на ратишту давати моралну и духовну потпору. Николај се овом приликом сам пријављује као добровољац и оставља своју професорску плату за потребе војницима и становништву. Током првог од балканских ратова био је постављен за свештеника Главног штаба Краљевске српске војске, старајући се за духовне потребе и морално оснаживање српске армије.

³⁶ Из тог разлога Владици Николају касније није било дозвољено да у Загреду присуствује прослави уприличеној у име Петра Петровића Његоша. Ипак, Николајева беседа о Његошу била је прочитана на овом сусрету (Јанковић 2002, 19).

³⁷ Само две године био је суплент. У овој служби задесио га је светски рат 1914. године и окупирана српска држава. Тиме је престао живот у Србији за многе службе и институције а тиме и за Српску Цркву.

Свети архијерејски Сабор састао се 1913. године како би био изабран епископ упражњене Нишке епархије. Николај је био најподеснији за ту улогу. На чуђење многих одбио је ову понуду, упоран у својој одлуци, пише Јанковић. Разлог одбијања, како је јеромонах објаснио, било је незадовољавајуће стање у Српској Цркви тог времена као и његов поглед на епископско звање. Додатно, као епископу би му било онемогућено да напушта епархију на дужи период (Јанковић 2002, 26).

С друге стране иако се на самом почетку Првог светског рата Владика Николај добровољно пријавио за војног свештеника, он више не делује у оквирима војске већ приступа другој дипломатској структури своје државе заједно са другим појединцима одабраним за спољнополитичке мисије.

У време Великог рата било је неопходно упознати народ и носиоце власти савезничких држава са страдањима која је преживљавала Србија у борби за ослобођење. Владика Николај од овог периода активно приступа политици своје државе, како по позиву тако и по сопственој мисији. Допис краљевске владе српске државе Велимировић је разумео крајње озбиљно.

У дипломатским мисијама током Великог рата Николај ради на истом циљу заједно са Слободаном Јовановићем, Чедомиљом Мијатовићем, Михаилом Пупином, Јованом Цвијевићем, Јованом Жујовићем и другима (Попов 2006, 121). Као и већина других *словенофила*, Владика Николај се залагао за стварање заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца који су као народ исте расе претендовали да живе у стању непрестаног мира и слоге. Овакав став заступали су бројни јужнословенски интелектуалци³⁸ иако се каснија оваква жеља показала утопијом.

³⁸ Познато је да су овакав став између осталих, имали и Краљ Петар I и Престолонаследник регент Александар, као и српска Влада и бројни Словенци и Хрвати (више о тежњама представника Јужних Словена у погледу заједничке државе видети: Вошњак 1928).

Средње године

Епископ жички, први пут (1919–1920)

Крајем априла 1919. године Велимировић се након четири године проведене у англоамеричким државама вратио у Србију како би био хиротонисан. Током његовог боравка у Лондону одлучено је да он буде постављен за епископа Жичке епархије, што је учињено 19. маја 1919. године. Исте године Велимировић је постављен за предводника Православне народне хришћанске заједнице.

Како је након Првог светског рата народ био духовно и морално резигниран дуготрајним ратним сукобима и деградиран нападима на Отаџбину, тако су појединци и групе формирали тзв. Богомољачки покрет. Штавише, поједини аутори пишу да су се војници у појединим сегментима окретали спиритизму посебно током Великог рата на фронтима (Милкић 2016; уп. и Војиновић 1971, 345–362). Међутим такав народни скуп није могао активно и сврсисходно да функционише без духовног вође. Из тог разлога Владика Николај је одређен од стране Сабора СПЦ да духовно руководи овим покретом чија је централа била у Крагујевцу од 1919–1941. године (Милкић 2016, 157–158).

Владика Николај је поштовао народ окупљен око Богомољачког покрета и свој однос према њиховом заједништву и „чистоту и једноставност“ њихове вере описао је у делу *Диван* (1952).³⁹ Поред великог броја верујућих људи Велимировић је окупио и духовношћу надахнуо, бројне богослове међу којима су изникли изузетни појединци у оквиру Српске Цркве: Јустин Поповић, Радоје Арсовић, Јован Рапајић, Димитрије Најдановић и други.

³⁹ У предговору дела *Диван* Владика Николај пише о томе како је дошло до тога да он стане у вођство богомољачког покрета. Између осталог у књизи пише да су појединци у оквиру овог покрета били махом добри домаћини. Показивали су својим делима добре животе и већином су били поштовани у својим срединама.

Сходно томе, чињеница је да би Владика Николај учи- нио много додатног корисног посла за Србе да је остао у Великој Британији након завршетка Великог рата. Међу- тим он је својим повратком у Србију (1919) допринео више, надахнуо је и усмерио резигнирани народ, обновио мона- штво и организовао црквене послове у епархијама у који- ма је боравио између два рата.

Овај период Владичиног живота значајан је и по њего- вим бројним делима учињеним за Цркву и народ те захтева засебну студију појединаца који ће се бавити међуратним активностима Велимировића.

Епископ охридски (1920/21–1936)

Кратко време Велимировић је био Епископ жички (1919– 1920/21). Предлогом од 1920. године одлучено је да Николај буде премештен у Охридску епархију. У то време охридска област је била ослобођена од отоманске власти (уп. Хепел 2003, 47).⁴⁰ Као нови Владика, Николај је требало да обнови црквену организацију ове области.

Током 1920. године Николај Велимировић је присту- пио значајним црквеним и државним мисијама у Цари- граду,⁴¹ Атини, на Светој Гори и изнова у Северној Амери- ци⁴² и Великој Британији ради чега је тек наредне године (27. јула 1921. г.) прешао у Епархију са седиштем у македон- ском граду Охриду.

⁴⁰ Срби су припадали охридској јурисдикцији до 1219. године, када Срп- ска Православна Црква добија статус независности, за који је успео да се заложи и да га оствари Св. Сава. У време формирања Охридска епархи- ја била је прилично осиромашена и требало је изнова успоставити орга- низацију — Хепел 2003.

⁴¹ Овом приликом између питања која је Владика Николај изнео у разматра- ње код Цариградске Патријаршије, а по претходној молби било је и питање другог брака свештеника — нарочито узимајући у обзир да су током прет- ходних ратова многи остали без својих супружника. Предлог није усвојен.

⁴² Током 1920/1921. године Николај изнова борави у Северној Америци где ради на организацији нове Америчко-канадске епархије Српске Цркве.

Потребно је присетити се да је Николај непосредно пре одласка у Охрид боравио још два пута и у Северној Америци (1920–1921, и потом опет 1927. године). Активно је учествовао у успостављању Српске православне епархије америчко-канадске на територији северноамеричког континента. Штавише, Срби у Америци тражили су од Синода да први српски владика у Америци буде управо Николај Велимировић. Иако је првобитно био постављен за администратора нове епархије у овој држави, Николај Велимировић предлаже Архимандрита Мардарија Ускоковића за новог односно првог српског владика у Америци чији је први администратор био Владика Николај.

Додатно, током 1921. године, разматрало се и у већини случаја одобравало да Владика Николај постане први епископ Северноамеричке епархије (Фон Аркс 2007, 24), док се за време Првог рата сматрало да он треба да постане Патријарх српски (Фон Аркс 2007, 21). Поред тога, приликом послератног боравка у САД Велимировић је имао задатак да увиди ситуацију Цркве и српских исељеника и да по повратку у Србију поднесе о томе извештај Синоду.

Главни предлог који је Николај изнео у извештају било је оснивање Америчко-канадске епархије Српске Цркве у Северној Америци. Уз списак других предлога ово је према мишљењу Владике био први и најбитнији. Последњи се односио на црквено-школске општине српске дијаспоре и њихово снабдевање релевантнијом литературом као и да се оснује црквени лист на српском језику.

Поред наведеног, у грађи која се налази Епархијском архиву средње-западноамеричком је истакнуто како је тражено да: треба издати споменицу са подтемама за будући рад. Неке од тема биле су: учешће на конференцији са Англиканском црквом; учешће у раду на првом покушају сазивања Васељенског сабора; задужбина у Лелићу и друге (Епархијски архив средње-западноамерички,⁴³ приступље-

⁴³ Ови подаци били су архивирани у Либертивилу. Услед поплаве архив-

но дана: 6. августа 2021. г.). Поред Богословије у Либертивилу је било успостављено и српско гробље.

Велимировић се није вратио у САД већ је наставио ка Охриду (Vuković 1998, 76–79). Владика Николај по доласку у Охрид (званично 27. јула 1921. г.), увиђа да у овој укинutoј Епархији има много посла у организацији а које ће морати он да преузме (више: Хепел 2003, 47–78).

У Охриду, Владика Николај, како је то касније сам истакао, испољава себе као комплетну, целовиту личност. Током студија на Западу, он је покушавао да реши бројна животна питања која је постављао од младости али и „многе проблеме вере и живота“:

„И мислио сам..., да сам решио многе загонетке. Међутим, када сам дошао у везу са класицима хришћанске мисли и почео их читати, тада сам увидео да је мој труд био узалудан, јер су све проблеме који су мене мучили, Свети Оци решили пре толико векова“ (наведено према: Јанковић 2002, 13).

Више аутора истакло је да је Охрид за Владика Николаја била пуна и права школа (више: Најдановић 1975, 135; Лубардић 2015, 328–353; уп. такође Анђелковић 2003, 129). Светогорски монаси и списи Светих Отаца, као и целокупан његов доживљај Охрида довели су до значајног духовног скока у животу Велимировића.

Након сусрета са Светом Гором и списима Светих Отаца Николај више није имао жељу да — „блиста својим раскошним стилем и импресионира понашањем, више га нису дотицале похвале, па ни грдње. Његова духовност је добила дубину“ (Анђелковић 2003, 129). Након коначног доласка (1921) Владика је приступио успостављању нове Епархије.

ски извори су пребачени у манастир Нова Грачаница (New Gracanica Monastery, Illinois).

Охридско-битољска епархија

Након што је Охридска епархија укинута, Владика Николај бива постављен за Епископа нове Охридско-битољске епархије,⁴⁴ чије је седиште било у Битољу (1930–1934). Након постављања Николај увиђа колико је сиромашних породица живело у македонском пределу и колико је деце остало без родитеља у годинама током и након рата. Из тог разлога у овом периоду Владика оснива сиротиште Богдај,⁴⁵ на челу са Надом Аџић, касније монахињом Аном.

Додатно, списатељска делатност Николаја Велимировића добила је на јачини током боравка на Охриду. Поред сиротишта, занатска и дрворезачка, те иконописачка сликарска школа настале су у овом периоду под руководством Владике Николаја.

Поједини аутори истичу да је Владика Николај у Охрид прешао по својој жељи (Вуковић 1996, 375), или по свом захтеву (Попов 2006, 121). С друге стране, истиче се податак из писма оца Николаја упућеног Џорџу Белу након напуштања Лондона и потом Жичке Епархије и преласку у Охрид. У писмима Белу и у писмима са британским пријатељима Николај пише да му је сметала охридска изолованост (Хепел 2003, 47–78).

Велимировић се вратио у Србију из Охрида са стеченим искуством у организовању Цркве и православног народа у тадашњој Македонији. Ово искуство помогло је Владици у раду са народом окупљеног око Богомољачког покрета, као и у обнови православног монаштва код Срба (разговор са

⁴⁴ Од времена доношења Устава СПЦ, 1931. године, захтевом Владике Николаја Охридско–битољска епархија је сједињена у једну са седиштем у Битољу (Вуковић 1996, 375).

⁴⁵ Сиротиште *Богај* било је основано за сву децу без родитељског старања, са јединим захтевом Владике Николаја да не буде истицања разлика усмерених на њихову националност или религију. Примана су јеврејска и ромска деца исто као и македонска и српска и било је укупно 85 сирочади (више: Протић 2016, 813–889, 878).

Ј. Радосављевићем, 2020)⁴⁶ и у организовању женског монаштва које је до тада било запостављено.⁴⁷ Ово искуство Владика је употребио као нови Епископ жички (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020).

Епископ жички, други пут (1936–1956)

Николај Велимировић је изабран за Епископа Жичког по други пут, 21. јуна 1936. године. О раду Владике на организацији црквеног живота кроз успостављање и обнову рада манастира, цркава и монаштва писано је од стране више аутора.⁴⁸ Додатно, нови Епископ заступа потребу за обновом црквене беседе (више: Вуковић 1996, 375–377). У овом периоду Владика Николај „... није привукао Цркви само народне масе него је надахнуо и једну духовну елиту...“ (Војиновић 1971, 353).

Након Великог рата Велимировић изнова одлази у мисије у Северну Америку и Уједињено Краљевство, као и у црквене мисије у Цариграду, Атини, околини Балкана, те редовно одлазио на Свету Гору. Владика је овим приликама узео учешћа на многим црквеним и државним састанцима (више: Вуковић 1998, 377). Црквено-дипломатски ангажман уследио је по одлуци Српске Цркве, а након његових успешних мисија у Великом рату.

Настанком конкордатске битке (1937) Николај Велимировић активно и својим говорима и списима штити интересе Српске Цркве и српске државе. Штавише, Владика је био један од предводника битке против Конкордата (Попов 2006, 121).

⁴⁶ Разговор са Архимандритом Јованом Радосављевићем, некадашњим искушеником и монахом у манастиру Жича у време Владике Николаја Жичког, вођен дана: 20. јуна 2020. г. у манастиру Рача у Србији.

⁴⁷ Више у Радосављевић 2019, 46.

⁴⁸ Различити аутори указују на фазу живота Владике Николаја која је претежно фаза неимарства (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020). Укратко, аутори истичу да „с њим почиње једна нова епоха“ (Војиновић 1971, 353).

Окупација државе и Други светски рат (1941–1945)

Целокупни период Другог светског рата Владика Николај је заробљеник немачког окупатора превезен најпре из Жиче у Љубостињу па одатле у манастир Војловицу.

Велимировић је, како су истицали његови савременици, доминирао говорима током дипломатских мисија у савезничким државама,⁴⁹ посебно током четири године боравка у Великој Британији и у САД. Између осталог из тог разлога након окупације државе 1941. године, припадници немачке војске у рату су добили задатак да ухапсе српског владика у манастиру Жича. Из истог разлога је немачка Војна команда добила налог за хапшењем Велимировића будући да су, осталог, сматрали Владика шпијуном Велике Британије. Војска је претресла манастир, саслушала Велимировића и тражила од њега да се одрекне чина Епископа и препусти Епархију другима.⁵⁰

Николај је ухапшен 12. јула 1941. године. Интерниран је из Жиче најпре у манастир Љубостиња где проводи више од годину дана до децембра 1942. Након тога Владика је одведен у манастир Војловицу и у знатно горе услове (Протић 2016, 777–780).

Дане заробљеништва Владика Николај користи за писање неких од најпознатијих својих дела: *Теодул*, *Индијска њисма*, *Српски народ као Теодул*, *Мудра и њуманија љубостињска*, *Сјослов о љубави*, *Војловички сјослов*.⁵¹

У манастир Војловицу је у готово исто време доведен и

⁴⁹ Више о говорима и позитивном ауторитету Велимировића приликом његових дипломатских мисија видети: Вошњак 1928.

⁵⁰ Поред наведеног, а према сећању Еп. Јована Велимировића, и сам Николај је 1941. године, након хапшења посведочио да су га окривили као бунтовника и човека који је против Рајха, окривљујући га и за Јевреје (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020; уп. такође Протић 2016, 663).

⁵¹ Дело под називом *Теодул*, као и неколико других писао је зиме 1941/42. у манастиру Љубостињи. Писао је много, користећи сваки тренутак времена (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020).

притворен тадашњи Патријарх Гаврило Дожић.⁵² Како пише Протић, Дожић и Велимировић били су једни од предводника народне опозиције влади Цветковић–Мачек. Они су крајем лета, 16. септембра 1944. г. (Протић 2016, 790), или 14. септембра 1944. г. (Калезић 2002, 1322) били спроведени из манастира Војловице у концентрациони логор на југу Немачке, Дахау и ту боравили до средине јануара 1945. године (уп. Протић 2016, 683).

Владика Николај и Патријарх Гаврило Дожић имали су незавидан положај као заробљеници и мученици. Ране које су имала оба црквена јерарха након изласка из логора сведоче о томе (разговор са Ј. Радосављевићем, 2020), као и грађа сачувана у немачким архивским изворима.⁵³

Како помиње Владика Јован Велимировић, његов стриц Николај је сваку прилику користио да пише (Протић 2016, 661). Тако је учинио и на хартији дебелог војничког тоалет папира, једино доступног у периоду заробљеништва. У неизвесним условима посведочено је да је Велимировић написао делове реченица које су касније објављене у књизи: *Кроз њамнички њрозор*. За ово дело ставио је напомену да није добро и да га не треба објављивати. Међутим, непрегледани списи накнадно су дошли до јавности и неретко попримили суд читалаца.⁵⁴

Из логора Дахау Велимировића и Дожића ослободила је савезничка 36 дивизија, након што су пришли Кицбилу, 8. маја 1945. године (Слијепчевић 1966, 664–665; Вуковић 377; Протић 2016, 795). Америчка периодика додатно сведочи о томе (нпр. *The New York Times* — „Bishop Nikolai Velimiro-

⁵² Митрополит црногорско-приморски Гаврило Дожић био је изабран за Патријарха српског 1938. године.

⁵³ Више о новијим сазнањима о положају Владике Николаја у логору Дахау истражених у архивској грађи на тлу Немачке видети код: Белић 2019, 244–245.

⁵⁴ Како је ово дело објављено накнадно и без претходне рецензије и одобрења Владике Николаја да буде публикувано, тако је могуће да споменута књига није у потпуности дело Велимировића већ да је допуњена реченицама другог аутора које управо упућују на предмете касније критике других аутора. Наслов такође није Владичин већ је накнадно убачен као назив књиге.

vich Dies at 91...“ 1956, 37). Дивизија потом пребацује Велимировића и Дожића у Тирол (Фон Аркс 2007, 22). Потом они прелазе у Салцбург где је Владика служио српским војницима готово три месеца у једној од капела у Немачкој и Аустрији (Протић 2016, 795).

У Немачкој Владика Николај борави три месеца.⁵⁵ Дана 26. септембра 1945. г. прелази из Салцбурга у Оснабрик како би дочекао Краља Петра Другог, по претходном налогу. У октобру 1945. Владика Николај прелази из Немачке у Лондон како би заједно са Патријархом Гаврилом Дожићем који је стигао из Рима, крстио престолонаследника Александра.

Након чина крштења Патријарх се вратио у Југославију док је Владика Николај остао у Лондону (Вуковић 1996, 377) током наредна два месеца (Протић 2016, 795). Услед свог антикомунистичког става као и услед непријатељског става које је постојало према њему у послератној земљи Николај доноси одлуку да се више не враћа у своју државу. Такође ради другачије новоуспостављене политике Уједињеног Краљевства након Другог светског рата у односу на политику током Првог светског рата, он није могао да остане ни у британској престоници. Епископ српски више није био прихваћен у Енглеској како је то било раније.

Из тог разлога, почетком јануара 1946. године Велимировић стиже у САД бродом *Краљица Елизабета*.⁵⁶ Владика Николај је након преласка на територију Северне Америке неколико месеци провео у кући код Радмиле и Душана Поповића⁵⁷ док није прешао на територију српског манастира у Либертивилу (Илиноис).

⁵⁵ У ово време након месеци проведених у концентрационом логору Владика Николај је, како описује један од аутора, био видно слаб и болестан па су морали да га носе (Протић 2016).

⁵⁶ На истом броду и у исто време путовао је и Винстон Черчил (Протић 2016).

⁵⁷ Радмила Поповић је касније посведочила својој сестричини Георгини да у то време није знала да ће у кући њене породице боравити будући Светац, тадашњи Епископ жички (разговор са Георгином Калезић, вођен 21. новембра 2020. године).

Острво (нове) слободе (1946–1956)

Након Другог светског рата Владика жички Николај Велимировић стигао је у Сједињене Америчке Државе где су га Срби дочекали са пажњом и одобравањем (Јанковић 2002, 116). С друге стране, после другог светског сукоба име Владике Николаја је било на црним листама тадашње Југославије те су и његова писана дела била дуго забрањена.

Од јануара/фебруара 1946. године, Велимировић се налази на територији Америке те наредних десет година проводи као мисионар, духовни пастир, теолог и уважени професор. У том смислу био је значајно препознат међу припадницима других православних народа у Америци.

Сједињене Америчке Државе постале су нови и крајњи дом Владике Николаја. Велика савезничка држава омогућила је Николају, не само боравак и касније добијено држављанство, већ и његовим посредством довођење српских емиграната којима је била потребна помоћ након рата. То је свакако било могуће остварити најпре посредством знаменитих Срба у Америци, потом и залагањем Велимировића и његових познанстава.

Владика Николај је добио дозволу за стални боравак у САД 23.01.1948. године (Протић 2016, 797). На тлу „острва слободе“, односно „океана слободе“, како је именовао Северну Америку,⁵⁸ Николај наставља свој рад путем црквених, списатељства и професорских активности, на енглеском, српском и на руском језику. Владика је веровао да може више да учини за свој народ и државу на тлу стране државе те је радио неуморно за добробит српског народа⁵⁹ (разговор

⁵⁸ Владика Велимировић је, по свему судећи, давао засебна и специфична имена за одређене географске просторе у којима је боравио. Србија је за њега била — *Србадија*, село Лелић — *Божије село*, Америка — *Острво/океан слободе*...

⁵⁹ Слично речима којим је Николај Велимировић описао активности Светог Саве Немањића, могло би се запазити и рећи за деловање Владике Николаја у западним државама: Био је — „мудар у планирању и истрајан у извршавању“ (Велимировић 20163, 726).

са Ј. Стоковићем).⁶⁰ С друге стране Велимировић губи држављанство Републике Југославије, датума 27. јула 1952. године решењем Министарства иностраних послова ФНРЈ.

До краја свог живота Николај Велимировић предаје, мисионари, беседи и пише. На територији САД Владика Николај је држао предавања на више факултета (Попов 2006, 122).

Поред професорског рада на Богословији у Либертивилу (Serbian Orthodox Church of Theology Saint Sava, Libertyville, Illinois), Владика је био предавач и у Њујорку на Академији Светог Владимира (Orthodox Theological Academy of Saint Vladimir, Yonkers, NY) и у Семинарији Светог Тихона у Саут Канану (Saint Tikhon's Orthodox Theological Seminary, South Canaan, Pennsylvania).

О значају мисионарског рада Владике сведочи између осталог и титула коју је добио од споменутог њујоршког Универзитета Колумбија. Универзитет у Њујорку прославио је својих 192 године постојања те је овим поводом доделио Епископу Николају почасни докторат као академски знак признања за његов истакнути рад.

У овим годинама живота Владика Николај ствара списе и књиге у којима је утиснуо своје дотадашње животно искуство и научно-стваралачки и духовни опус.⁶¹

Последично, од боравка у немачком логору током Другог светског рата, почео је да оболева (Попов 2006, 122). Свет је напустио 18. марта 1956. године, у САД, у руском манастиру у Пенсилванији. Сахрањен је у порти цркве посвећене Светом Сави у Либертивилу, задужбине Светог Мардарија Либертивилског. Његови посмртни остаци пренети су 3. маја 1991. године у лелићку цркву коју је Николај подигао заједно са оцем пре Другог светског рата, где се и данас налазе у оквиру манастира. Део моштију остао је у гробном

⁶⁰ Разговор са Јованом Стоковићем из Чикага, вођен 10. августа 2021. године у Чикагу.

⁶¹ Дела из овог периода у којима је истакао суштину живота и вере из хришћанске визуре су: *Касијана*, *Земља Неодођија*, *Жетиве Господње*, *Диван*, и један недовршени спис, дело *Једини Човекољубац*.

месту где је Владика био сахрањен у комплексу манастира Светог Саве, као траг Велимировића Србима и православнима на тлу Северне Америке.

Светац

Приликом заседања Светог архијерејског сабора Српске Православне Цркве, донета је одлука да се Николај Велимировић канонизује у новог Светитеља српског и свеправославног, као Свети Владика Николај Охридски и Жички, 19. маја 2003. године.⁶² Дана 24. маја 2003. године извршена је канонизација у Храму Светог Саве у Београду. Ова одлука истакла је личност Велимировића и оно што је народ у вези са њим осећао посебно у периоду његовог мисионарства након светских ратова.

С тим у вези током последњих година живота, посебно током професорског и списатељског рада на тлу Северне Америке, Срби у дијаспори и многи од представника православних народа,⁶³ осетили су *дух* Владике Николаја. Из тог разлога за њих проглашење Владике Велимировића за Светог, 2003. године није била новост већ очекивани датум.

Несумњиво је да је Владика Николај, судећи према доприносу његових активности, и сам представљао доказ исказане потребе народа у датом времену и простору.⁶⁴

⁶² Празник Николаја Велимировића обележава се два пута у години: на дан смрти, 18/5. марта, и о дану преноса његових моштију из САД у Србију, 3. маја/20. априла.

⁶³ Срби и бројни други православци (и Американци) на територији Северне Америке поносни су на осведочену светост српског великана као и чињеницу да је последње тренутке свог живота провео на територији њихове земље. Потомци емиграната, савременика Николаја Велимировића потврдили су везаност Срба за Владика посебно од његовог коначног преласка у Америку. Остали су подаци забележени и у средишту Америке, граду Сент Луис о доласку Велимировића 1921. године (разговори вођени са потомцима емиграната српске дијаспоре у Чикагу и Сент Луису, јула 2019. и августа 2021. године).

⁶⁴ Многи представници српске дијаспоре у Северној Америци посведочили су да је чин канонизовања Николаја Велимировића у Светитеља пред-

Другим речима Николаја Велимировића је још за време његовог живота народ сматрао светим даром српском народу у датом времену и околностима.⁶⁵

Сазнања о значају Епископа Николаја за православне хришћане постојећа су и у Русији; занимљиво је што је у руском манастиру Светог Тихона у Америци Николај провео последње месеце живота. О препознатљивости лика Владике Николаја код руског народа говори, између осталог и податак да на своду наоса Сретењског манастиру у Москви (Московский Сретенский монастырь), поред фресака других руских светаца, стоји и фреска Светог Николаја Охридског и Жичког, јединог од српских Светих.⁶⁶

Са постојеће временске дистанце, чини се да је Велимировић у појединим својим делима дао дескрипцију каснијег сопственог довршеног смисла:

„Смрт једног члана породице је губитак за целу породицу. Смрт краља или народних хероја је губитак за сав народ. Али, губитак светитеља је губитак за многе народе, па чак и за цео свет. Јер, истинити светитељ је као небески свеж ваздух за нежније људске душе“ (Велимировић 20163, 775).

стављао за њих посебну важност као својеврсна потврда заједништва око истог духовног великана православних народа на тлу удаљене стране државе.

⁶⁵ Стоковић је потврдио значај Владике Велимировића за Србе и православне у Америци и у овом времену (разговор са Ј. Стоковићем, 2021).

⁶⁶ Символика поштовања московског становништва према српском Владци може се видети у Сретењском манастиру у Москви на чијем своду се налази фреска Николаја Велимировића као јединог Светитеља Српске Цркве међу фрескама других руских Светаца и Светитељки као и по опису Владике од стране руских монаха и питомаца духовне семинарије у Америци (више: Протић 2016, 703–711). Поред тога руски народ поштује значај улоге Велимировића у Великом рату (више: Moskva-loft.ru, “Svt. Nikolai Velimirovich. Saint Nikolai Serbsky: Aphorisms. Pride and humility,” <https://moskva-loft.ru/en/svt-nikolai-velimirovich-svyatitel-nikolai-serbskii-aforizmy.html>, приступљено: 17. јула 2021. г.).

Закључак

Различите животне улоге Николаја Велимировића, српског теолога и филозофа, Епископа жичког и охридског и политичког изасланика враћају се у средиште анализа домаћих и страних аутора.

Велимировић од детињства трага за потврдом постојања хришћанских вредности које проналази најпре у породичном окружењу. Николај у младости поставља бројна питања о смислу живота на која тек касније налази целовите одговоре. Током студија Велимировића интересују свеобухватна светска знања која истражује најпре кроз филозофију и историју. Тачку споја својих интересовања Велимировић проналази у теологији, коју уобличава кроз факултет и докторске студије, потом и кроз праксу.

Николај Велимировић у том смислу прави паралелу између постулата источне хришћанске вере са географским положајем Балкана и износи своје закључке у више својих дела међуратног периода. Сходно томе, поред тога што је био изасланик своје државе у Великом рату, Владика Николај је у значајном периоду живота на Балкану и Европи (1912–1946) био и политички аналитичар и дипломата.

Познанства која је успоставио током студија и међусобно поштовање са професорима као и другим познаницима у Великој Британији које је стекао током истраживања помогли су Владици Николају да касније дипломатски делује и да допринесе пружању помоћи српском народу и у Великом рату.

Велимировић је боравио у Жичи у време када је почео нови рат. Трагичним одлукама предводника послератних политичких диктатура нови европски и светски сукоб трајао је од 1941–1945. године. Борбе са истим окупатором од претходног светског пута на спољашњем нивоу као и трвења међу подељеним странама на унутрашњем политичком пољу државе произвеле су изазовне године за Србију, на Балкану и у свету какве више не треба да се понављају.

На основу искуства и на основу геополитичке анализе коју спроводи посебно од 1912. године Велимировић изводи закључке. У складу с тим Николај посматра хришћанску судбину Балкана као једну трагичну епопеју каја ипак упућује на оптимизам.

У складу са тим Велимировић као духовни предводник и визионар саветује појединце и нацију/е, која је најбоља позиција, како духовна тако и географска, политичка, друштвена. Тај положај, стратешки и тенденциозно треба да буде негде „изнад Истока и Запада“⁶⁷ и на путу ка местима које метафизички објашњава као простор „Рајске пирамиде“ (више: Велимировић 2016а, 336). Из тог разлога Владика је упозоравао народ да се крећу животном стазом по средини сигурног пута, оног који су добро утабали свети људи из прошлости а која води ка познању „Истине“ и добра.

Када је у питању особеност личности, Велимировић је поред више талената и дара говорништва познавао психу људи те је умео да комуницира тако да допире „до ума и душе човека“. Судећи по сведочењима појединих савременика Владике Николаја он је поседовао изванредне комуникацијске способности и вештину опхођења са појединцима и групама, те дипломатију у приступу човеку.⁶⁸

Између осталог Николај је истицао филокалијски приступ појединцу и народу, нацији и раси свих становника у свету без изузетка. Владика је заступао став да овакав приступ води међусобном уважавању на темељу хришћанских и моралних вредности пре свега.

Управо отворен став ка људима и шири приступ научном сазнању довео је Николаја Велимировића до космополитског духа у сагледавању света око себе и хришћанског погледа као

⁶⁷ Више о опису владарског положаја Исуса Христа као и о геополитичком положају Балкана, видети у: Велимировић 2016б.

⁶⁸ Савременици Велимировића пренели су своја запажања и сведочења очевидаца о Владици Николају у својим дневницима и мемоарима. Више видети код следећих аутора: Вошњак 1928; Жујовић 1986; Јовановић 2015; Мијатовић 2017.

трајног опредељења у бивствовању. Самим тим и до опредељења Велимировића у промишљању самог живота као највеће вредности која је дата људима у таквом свету и за отвореност и принцип међусобног разумевања и уважавања свих народа без обзира на њихове разлике у ма ком погледу.

Другим речима, целоживотно ангажовање Владике Николаја, теолошко, друштвено или политичко било је усмерено управо на повратак ових вредности посматрајући од тачке времена и околностима у којима је он живео.

У том смислу готово је немогуће сажети анализу живота Владике Николаја Велимировића у један студијски рад. Неписано деловање на освештавању српског и словенских народа пре свега представљало једну од животних мисија Владике Николаја. Обимна писана грађа Владике део је сведочанства његовог времена док су активности које је имао оставштина ширег домета и националног значаја.

Постојеће интересовање за живот и активности Велимировића указује на наставак истраживања и у свету. Чињеница да расте популарност Велимировића у западним државама исто колико и на Истоку (Румунија, Јерменија), поред земаља у којима је боравио говори у прилог потреби дубљег изучавања закључака до којих је Владика Николај дошао.

У складу са наведеним неопходно је додатно ангажовање у погледу истраживања ширег опсега анализа Владике Николаја. Штавише разнолик научни опус Велимировића може представљати предмет истраживања посебних студија будућих аутора у наступајућем времену.

* * *

Прилози

Дијаграм: Фазе живота Епископа Николаја Велимировића⁶⁹

⁶⁹ Графички приказ који доносимо ниже настао је приликом истраживања и писања докторске дисертације ауторке ове студије и као такав овде је први пут изложен научној јавности.

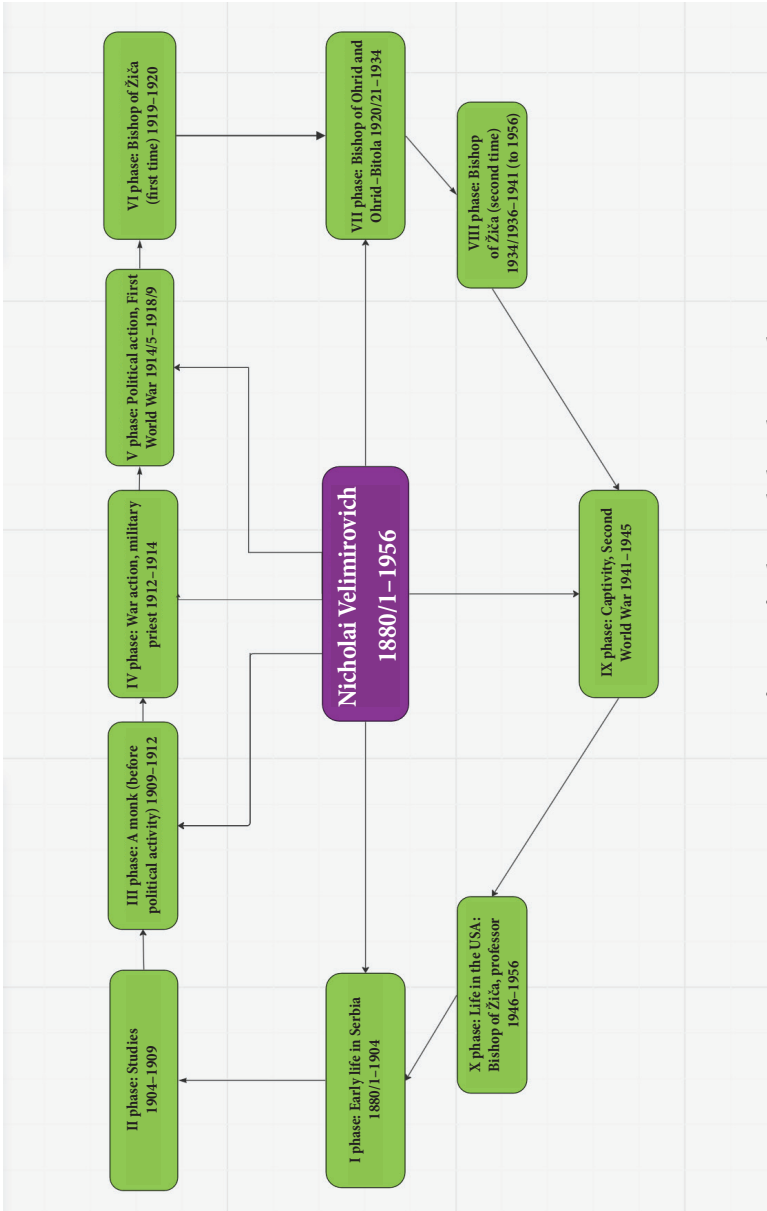
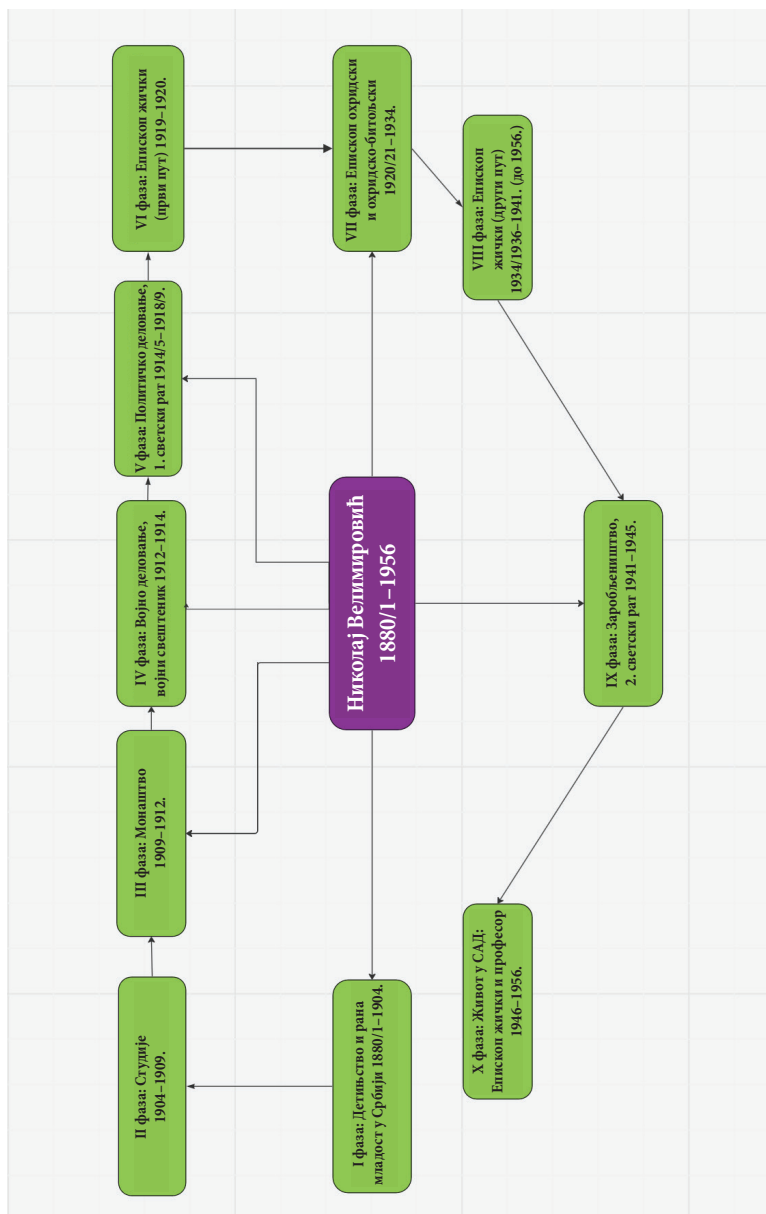

Figure 1. Diagram: Life stages of Bishop Nicholai Velimirovich

Прилог 1. Дијаграм: Фазе живота Епископа Николаја Велимировића

Figure 2. St. Nikolai Velimirovich at St. Tikhon's Seminary (photo credit: Goran Veljković, Duhovni Lug, Kragujevac) | Прилог 2. Св. Николај Велимировић у Семинарији Светог Тихона (фото: Горан Вељковић, Духовни Луг, Крагујевац)

* * *

Библиографија | Bibliography

Литература | Literature

- Анђелковић, Миливој. 2003. *Животописи знамених Срба: од тајне до истине*. Београд: Златоусти.
- Белић, Бојан. 2019. *Владика Николај, Хитлер и Европа — контроверзе*. Ваљево: Ваљевска гимназија.
- Биговић, Радован. 1998. *Од Свечовека до Бојочовека: хришћанска философија Владике Николаја Велимировића*. Београд: Рашка школа.
- Велимировић, Николај, Свети Владика Охридски и Жички. 2013. *Охридски њолої*. Крагујевац: Духовни луг.
- Велимировић, Николај. 1998. *О Боју и о људима*. Ваљево: Ваљевац.
- Велимировић, Николај. 2003. *Две дисертације*. Ваљево: Глас Цркве.
- Велимировић, Николај. 2016. *Сабрана дела, II–XIII*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Велимировић, Николај. 2016а. *Рајска пирамида. СД VIII*.
- Велимировић, Николај. 2016б. *Изнад Истиока и Зайада. СД V*.
- Велимировић, Николај. 2016в. *Не кради државу. СД VIII*.
- Велимировић, Николај. 2016г. *Србија у светлости и мраку. СД III*.
- Велимировић, Николај. 2016д. *Духовна лира. СД XI*.
- Велимировић, Николај. 2016ђ. *Свечовечанство. СД III*.
- Велимировић, Николај. 2016е. *Вера Ајосіола у Васкрсење Христово као основна доіма ајосіолске Цркве. СД II*.
- Велимировић, Николај. 2016ж. *Франкофилске борбе у Боки Кошорској, 1806–1814. СД II*.
- Велимировић, Николај. 2016з. *Животи Светої Саве. СД XII*.
- Велимировић, Свети Владика Николај Охридски и Жички. 2003. *О Европи*. Нови Сад: Петровград.
- Војиновић, Епископ Хризостом. 1971. „Народна хришћанска заједница“. У Митрополит дабро-босански Владислав, Рајко Л. Веселиновић и др., *Српска Православна Црква 1920–1970: сіоменица о 50-годишњици васіосіављања Српске Папїријаршије*. Београд: Српска Православна Црква.

- Вошњак, Богумил. 1928. *У борби за уједињену народну државу, ујици и ојажања из доба светској раји и стварања наше државе*. Љубљана: Наклада тисковне задруге; Београд: Издавачка књижара Геца Кон.
- Вуковић, Сава (Епископ шумадијски). 1996. *Српски јерарси од деветној до двадесетној века*. Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић.
- Добријевић, Иринеј. 2007. „Свети Николај српски и свеправославни: три америчке мисије“. У Богољуб Шијаковић, ур., *Српска теологија у двадесетној веку — исцрпљивачки проблеми и резултати*, том 2. Београд: ПБФ БУ.
- Жујовић, Јован. 1986. *Дневник II*. Прир. Драгоје Тодоровић. Београд: Архив Србије.
- Зутер, Адриан, и Ангела Берлис, Томас Целмајер, Милан Кострешевић, Маја Вејерман, Стефанос Атанасиу, Ерика Мозер. 2019. *Старокаатоличка Црква. Историја и садашњост*. Београд: Библијски институт Православног богословског факултета; Бања Лука: Графид.
- Илић, Алекса. 1931. *Моји доживљаји*. Београд: Штампарија „Свети Сава“.
- Јанковић, Милан Д. 2002. *Епископ Николај: Живој, мисао и дело. Књига I*. Београд: Епархија шабачко-ваљевска.
- Јовановић, Јован М. 2015. *Дневник (1896–1920)*. Нови Сад — Београд: Прометеј — ЈМС Радио-телевизија Србије — Архив Југославије.
- Калезић, Димитрије М., ур. 2002. *Енциклопедија православља. Књ. 2: И–О*. Београд: Савремена администрација.
- Колцић, Ђорђе. 2008. *Летњојис манастира Лелић*. Лелић.
- Лубардић, Богдан. 2015. У Милош Ковић, ур., *Срби 1903–1914: историја идеја*. Београд: Клио.
- Мијатовић, Чедомил. 2017. *Успомене балканској дипломатије*. Приредио Слободан Г. Марковић. Београд: ЈМИ, Радио Телевизија Србије.
- Милкић, Миљан. 2016. *Верска служба у српској војсци у Првом светском рају*. Београд: Медија центар Одбрана.
- Најдановић, Димитрије. 1975. *Три српска великана*. Минхен: Свечаник.
- Попов, Чедомир, и др., ур. 2006. *Српски биографски речник. [Књ.] 2, В–Г*. Нови Сад: Матица српска.

- Протић, Милисав Д. 2016. *Николај: Био-Библиографија 1880–1941*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Радосављевић, Артемије. 1986. *Нови Златиоусџи*. Београд: Изд. Атанасије Јевтић.
- Радосављевић, Јован. 2019. *Српске монахиње у доба Владике Николаја и њихов црквени и духовни животи*. Рача: Манастир Рача.
- Скерлић, Јован. 1913. *Писци и књије*. Београд: Давидовић.
- Слијепчевић, Ђоко. 1966. *Историја Српске Православне Цркве*. Том II. Минхен: [δ. и.].
- Фон Аркс, Урс. 2007. „Епископ Николај Велимировић (1880–1956) и његове студије у Берну у оквиру старокатоличких и српско-православних односа“. У Богољуб Шијаковић, ур., *Српска теологија у двадесетом веку*, том 2, 7–27. Београд: ПБФ БУ.
- Хепел Мјуријел. 2003. *Џорџ Бел и Николај Велимировић: ѝрича о једном ѝријателству*. Цетиње: Светигора.
- Чаировић, Ивица и Миломир Тодоровић. 2019. *Служење и сведочење Пројојереја Љубисава Д. Појовића (1881–1966)*. Крагујевац: Каленић.
- Heppell, Muriel, F. B. Singelton. 1961. *Yugoslavia. Nations of the Modern World*. London: Ernest Benn.
- Heppell, Muriel. 2001. *George Bell and Nikolaj Velimirović: The Story of a Friendship*. Birmingham: Lazarica Press.
- Vuković, Bishop Sava of Šumadija. 1998. *History of the Serbian Orthodox Church in America and Canada 1891–1941*. Kragujevac: Kalenić.

Архивска грађа | Archival Sources:

- Епархијски архив средње-западноамерички, Нова Грачаница, Чикаго (приступљено дана 6. августа 2021. г.).
- Davidson Randall Papers, Vol. 520, ff. 78–84; 107 (The Lambeth Palace Library, London; приступљено 23. септембра 2021. г.).
- The New York Times*. 1956. „Bishop Nicolai Velimirovich Dies at 91; Serb in Self-Exile Here After Tito’s Rise“, Mar 21, 1956, p. 37 (Li-

brary of Congress, WSH D. C.: ProQuest Historical Newspapers Archive; приступљено 21. јула 2021. г.).

Периодика | Periodicals:

Вечерње новостии, 6. август 1908, лист бр. 38, 2.

Гласник Православне Цркве, 1909, 1 и 2, лист бр. 63, 2.

Хришћански весник, 1909, 12, лист бр. 62, 926.

Интервјуи | Interviews:

Радосављевић, Јован (Архимандрит), 20. јуна 2020. (Рача).

Девић, Герасим (Јеромонах), 1. августа 2020; 15. децембра 2020. (Лелић).

Велимировић, Младен, 8. октобра 2020. (Београд).

Калезић, Георгина и Димитрије, 21. новембра 2020. (Београд).

Интернет | Internet:

Moskva-loft.ru. „Svt Nikolai Velymirovich. Saint Nikolai Serbsky: Aphorisms. Pride and humility,“ 21. 1. 2020, <https://moskva-loft.ru/en/svt-nikolai-velimirovich-svyatitel-nikolai-serbskii-aforizmy.html>, приступљено: 17. јула 2021. г.

Прилози | Figures:

Катана, Љупка. 2022. *Дијаграм: Фазе животоа Ејискоја Николаја Велимировића*.

Св. Николај Велимировић у Семинарији Светог Тихона. 1955/56. (фото: Горан Вељковић, Духовни Лут, Крагујевац).

* * *